

Pomembna knjiga o prekmurskem pesništvu

Franci Just: *Med verzuško in pesmijo*, Franc Franc, Murska Sobota 2001

Knjiga *Med verzuško in pesmijo – Poezija Prekmurja v prvi polovici 20. stoletja*, ki jo je izdal Franci Just, je domiselna simetrija obsežne razprave in pesniške antologije. Z zgodovinskorazvojnega pogleda ima dva dela. Prvega začenja *Versus vandalici* (1774) Davida Novaka, "prekmurski pesemski osamelec" (F. Just) v času Devovih *Pisanic* in Volkmerjevega pesnjenja na Štajerskem, konča pa ga "prekmurska jezikovna vojna" po letu 1919, v kateri je knjižna slovenščina spodrinila nadnarečno knjižno prekmurščino v časnikih, periodiki, predvsem pa v literaturi, koder so starejši še pesnili v nadnarečni inačici. V drugem delu je po tematskomotivnih značilnostih izbrana in razčlenjena prekmurska poezija prve polovice prejšnjega stoletja skupaj s svojim revialnim zaledjem.

David Novak je motiv o idiličnem vaškem življenju upesnil v dvodelnem dvanajstercu, značilnem verzu panonskih ljudskih pesmi. V njem so zapisana na primer tudi ženitovanjska nagovorna in pogovorna besedila *Starišinstvo i zvačinstvo* (1807). Osrednji predstavnik prosvetljenstva v Prekmurju Jožef Košič je svoje pisanje navezal tudi na Antona Krempla in Antona Martina Slomška. Imre Agustič pa je v svojem časniku *Prijatelj* v duhu romantike objavljajl prekmurske ljudske pesmi ter svoje in prevedene popejvke in prepovedavke, nekakšne kmetske slike, in postavil "temelje prekmurskega pripovedništva". V časniku je poudarjal narodnostno zavest, idejo svobode, pravičnosti in človeške pokončnosti.

Knjižno prekmurščino je na prelomu stoletja nadaljeval in utrjeval katoliški tisk, ki je bil tudi "dom prekmurske leposlovne besede". Izvirne in prevedene pesmi, med njimi na primer *Ti, szamo ti – You, Only You* je objavljajl tudi *Amerikanski Slovincov glas*, ki je v ZDA jezikovno povezoval izseljence.

Za enoten slovenski knjižnojezikovni sistem so se prvi odločili pri tedniku *Murska krajina* (1932) in objavljajli tudi pesmi in pripovedno prozo. Naslednjega leta je enako ravnal prvi prekmurski levičarski časnik *Naš čas* s prispevki Miška Kranjca, Rudija Čačinoviča in drugih. Knjižno slovenščino je terjala tudi

katoliška akademska mladina, starejša generacija se je vdala šele konec tridesetih let. Pri narečju je najdlje vztrajal evangeličanski cerkveni tisk in se deloma celo odkimal v zastareli anahronistični jezik s hungarističnimi in germanističnimi kalki.

Jezikovno močno integrativen je bil *Mladi Prekmurec*, v osnovi svobodoumna, nazorsko neizključevalna revija. V njej so objavljali Miško Kranjec, Ferdo Godina, Franc Šebjanič, Ali Kardoš, Ivan Šiftar, Naci Kranjec, France Vodnik, Karel Destovnik in drugi. Zgodil se je boj za "pravo podobo Prekmurja" v literaturi; Franci Just ugotavlja, da so svobodumni pisci literarno daleč presegle pedagoško moralistični koncept nasprotne pisateljske skupine. Zmagala sta duh in slog socialnega realizma. Avtor knjige je Prvi del opravil z izjemno akribijo in erudicijo. Pisci in dela so ovrednoteni iz prve roke, iz lastnega branja in v objektivnem soočenju z dognanji drugih. Iz celotnega pogleda na starejšo publicistiko in pisateljstvo izstopa pozornost na jezikovni značaj in na narodnostno osrediščevalnost pesmi, ki ostaja nadnarečna in se šele ob odstranitvi meje na Muri polagoma poenotuje s knjižno slovenščino.

Pesmi, za katere je moč rabiti besedo poezija, so nastajale od leta 1910 naprej. Just jih deli na osem tematsko motivnih sklopov: na nabožno priložnostno, vojno, domoljubno, izseljensko, socialno, krajinsko in na "ostalo" pesnjenje. Delitev ustreza vsebinski naravnosti, temeljnemu čustvom in vprašanjem, ki so tvorna jedra posameznih poetov. Nekateri so zajeli v več tem, pa so njihove pesmi v več vsebinskih sklopih. Delitev po avtorjih bi ne dala tako nazorne podobe o prekmurski poeziji, kot jo daje tematska. Za njihovo celostno podobo Just poskrbi z zgoščenim orisom posameznikovih življenjskih postaj, literarnoizpovednih jeder in splošne kulturne dejavnosti.

V antologijskem izboru je dvaindvajset piscev, izrazitejša imena so Jožef Baša Miroslav, Ivan Camplin, Kožef Klekl, Janoš Flisar, Franjo Horvat, Ali Kardoš, Ivan Krampač, Naci Kranjec Pajlin, Jožef Novak, Avgust Pavel, Jožef Radoha, Franc Šebjanič, Ivan Šiftar in Franc Talányi. V skladu s tradicijo znanih slovenskih pesnikov je smrt zgodaj zadela najbolj nadarjene med njimi: v dvaindvajsetem letu Jožefa Bašo, ki je veroval v orfejsko moč poezije v prostoru dom – Bog – poezija, in devetindvajsetletnega Nacija Kranjca, pesnika groze, osamljenosti in slutnje smrti, ki ga je zadela v taborišču Dachau.

Analiza pove, da je nabožna pesem deloma religioznoizpovedna, predvsem pa je versko vzgojna. V tridesetih letih je kdaj tudi disonantna, iskateljska, tudi motena s krvjo, kot v liriki "borivca z Bogom" Franceta Vodnika, ali pa zaljubljenca požlahtni v brata in sestro. Nabožne pesmi deli Just še na marijanske, kristusovke, svetniške ter ugotavlja, da je katera svetovnonazorsko tudi nestrpna in kliče "na sveti boj!". Jožef Klekl in še kateri so pisali tudi hvalejke in slavlilne pesmi na pušpeke (škofe) in na "vladare" ter žalovalke za njimi. Taka je elegija za kraljem Aleksandrom *Smrt vládarja* (1934), spisana v nadnarečni prekmurščini. Prav neobičajen pa je "himnuš" *Naš boj* Janoša Flisarja. Pesmar se navdušuje nad Hitlerjem, Mussolinijem in "vogrsko slobodščino".

Franci Just utemeljeno dodaja, da večina prekmurskih evangeličanov ni stala za tem himnušom. Katoličani so poslušali idejo Kleklove pesmi *Kaj je Múra zašepetala*, namreč idejo "Jaz vezálja sem za nje, / ki kré stráni mi žive", skoraj nič pa njegovo mestoma nacionalno nedorečeno miselnost.

Pesmi prekmurskih posilivojakov v prvi svetovni vojni so bolj vsebinski kot estetski izdelki, so kriki tesnobe in hrepenenja po domu, so nemirna vprašanja otrok po očetih, nič pa toni zmagoslavja in junaštva. Dragocena in kar preroška v razvojnem loku narodne usode je Pavlova *Nede vsikdar tak, kak je biló*, ki zagotavlja skorajšnji konec absurdnega bojevanja za tujce:

Ne povesi obväpano, národ, glavo!
Stoj močno na svétih, starinskih tlej,
V lepšoj bodočnosti väpanje mej.

Domovinski ciklus je izpet v nadnarečni in v knjižni besedi. Gre za budnice, ki zavezujejo domu, rodu in Prekmurju, ponavljajo sintagme "moj narod", "slovenski rod" in patriotsko čustvo preslikujejo na nacionalno skupnost in jezikovno istovetnost. Razdomljeni lirski subjekt v pesmi Jožefa Baše je kar ljubezensko vezan na dom in rod. Od domovinske in domačijske pelje naraven most k socialni pesmi. Posrečena je primerjava z dialektiko ženskega in moškega glasu v Župančičevi *Dumi*: kakor v njej ženski klic o čarih domovine ne more preglasiti trdega moškega glasu o kruhu, tako idilika "ižice domače" ne more preglasiti socialne tesnobe, pesmi sezoncev in izseljencev z miselnim motivom "kruh je bridka stvar" (Kranjec). Nekateri izseljenske pesmi drhtijo od trpkega hrepenenja po domačiji, ki je zaradi socialne ogroženosti izgubljena za zmerom. Camplinova, Novakova in še katerega pesem izraža bolečino, vendar tudi že ravnodušnost, konec utvare o boljšem kruhu v tujini ter pešanje narodne zavesti in identitete. Pesmi klicarke zaman opominjajo, da "zemlja mladosti" še obstaja in da osebnih moči nikar razmetavati na tuji zemlji. Pozivne tone in trde podobe vpisujejo v verze Šebjanič, Šiftar in Talányi. Izbor in analiza socialnih pesmi povesta, da so vzporedljive s središnoslovenskimi, da so sočustvujoče, solidarnostne, a nič manj uporne, družbenokritične.

Pesniški subjekt je najbolj liričen v pokrajinskih pesmih, tedaj ko izpoveduje prostransko ravninsko občutje, šumenje valovečih žit in Mure, vonje cvetočih poljan in akacij. Po duhu in slogu so pesmi postimpresionistične, deloma tudi realističnoopisne, kdaj pa je podoba pokončnega drevesa, na primer topola, tudi simbolična.

Generacija tridesetih let se je opazno odzvala na svetovnonazorske izzive časa, na monistično in dualistično razlago življenja in sveta, kakor ju je izostrila osrednja slovenska esejistika. Avtor ugotavlja, da so se v pesmi vtisnile predvsem miselnosti, ki utrujejo človekova socialna razmerja, namreč krščanski idealizem, marksizem in ruralizem. Zlasti zemlja je bila točka gotovosti in negotovosti, ta je rojevala bivanjska razglasja ne le v poeziji, ampak tudi v

prozi. Značilne pa so tudi pesmi, ki se ne ozirajo na filozofske in socialne sisteme in izražajo osebna iskanja in odgovore. Blizu jim je šopek ljubezenskih pesmi, v katerem je manj radosti kot bolečine, predvsem pa veliko neodmevnega hrepenenja. Pisali so jih Šebjanič, Šiftar, Marika Kardoš in Naci Kranjec; tega je osvojila zlasti Gradnikova trda beseda o povezanosti ljubezni in smrti.

Pogled na celoto nas prepriča, da si pesniško gradivo in raziskava o njem zgledno odpevata, da je antologijska polovica objektivni prerez starejšega prekmurskega pesništva, vrednotenjsko merilo zanj pa nepristransko. Profesor Just je enako pozoren na njegove vsebinske in oblikovne ožine in razdalje, na verzne značilnosti, od dvodelnega naglasno nedoločnega dvanajsterca do silabotoničnega in razdrtega verza, ter na zvočne posebnosti rimanja in asoniranja. Teoretski izrazi so natančno vpeti v razlago, z njimi ravna zavestna težnja po slovenščini brez nestrokovnih tujk, ki delajo videz učenosti. Gre za visoko stopnjo literaturovednega pisanja, ki seveda skrbi tudi za objektivno držo do virov, do odnosnic in strokovne literature.

Franc Zadavec